

תוכן העניינים:

2	דבר ראש העיר מר חיים ביבס
3	דבר סגן ראש העיר מר אלכס וינרב
4	גב' גיסייה פרג דברים לזכר יאיר פרג ז"ל
6	מר זוהר ברעם החידות הגיאוגרפיות-היסטוריות של מודיעין שעדיין לא נפתרו
8	מר אהרון טבגר הרי גופנא בתקופה חשמונאית- מבט מרחבי על מרד החשמונאים
10	פרופ' חננאל מאק הדלקת נרות חנוכה: זכר לנצחונות, זכר לחורבן ותקוות גאולה
11	מר יגאל טפר זיהוי מודיעין ההיסטורית- דיון בבעיית המחקר הארכיאולוגי
12	מר יואב פרחי, מר רון לביא וד"ר יובל גדות חידושים בחקר גבעת שר
13	הגב' אלנה קוגן-זהבי קברים ומתקנים שנתגלו בגבעה שבעורפה של חורבת התיתורה
15	הגב' איריס ברנשטיין תכנון השטחים הפתוחים הסמוכים לעיר מודיעין
16	הגב' שרה'לה אורן כיצד נקשרים הזית, האור והשלטון
18	הגב' שרה גולד הכרות עם צמחי הבר באזור מודיעין
19	ד"ר עמי זהבי שינויים במדיניות הנטיעה ביערות קק"ל באזור מודיעין
20	ד"ר בועז זיסו מבט נוסף על אדריכלות בתי הכנסת הקדומים בצפון שפלת יהודה
21	ד"ר חגי בן-ארצי דמותו של יהונתן החשמונאי ותרומתו למרד
22	ד"ר שלמה לוטן נוכחות המסדרים הצבאיים ולחימתם בסביבת מודיעין ורמלה בתקופה הצלבנית
23	ד"ר עודד שי התפיסות, הרעיונות והרקע ההיסטורי שקדם להקמת "נאות קדומים"

תושבים יקרים!

חג החנוכה הוא החג המסמל יותר מכל את ההיסטוריה של העיר מודיעין מכבים-רעות. אנחנו נמצאים על חלקת אדמה היסטורית עליה נלחמו החשמונאים ולמעשה הגשימו את הגבורה היהודית והייחודיות של העם היהודי לאורך כל ההיסטוריה. הקמתה של העיר מודיעין מכבים רעות כחמישים שנה לאחר לידתה של מדינת ישראל היא למעשה הגשמת החלום של אבותינו וסמל למורשת וגבורה שאותה החלו אז החשמונאים, ואנחנו היום מחדשים.

יגאל אלון אמר פעם כי "עם שאינו יודע את עברו, ההווה שלו דל ועתידו לוט בערפל". לכן דווקא העיר הצעירה ביותר בישראל, שמחצית מהאוכלוסייה שלה מתחת לגיל 18, צריכה לחנך את ילדיה ודור העתיד של המדינה, במיוחד בחג החנוכה, על ההיסטוריה של אזורנו וסיפורי הגבורה שליוו את ההיסטוריה של העם היהודי.

חג חנוכה שמח!

חיים ביבס

ראש העיר

דבר סגן ראש העיר

היום מתקיים כנס מורשת מודיעין החמישי ע"ש יאיר פרג ז"ל. הכנס ממשיך מסורת חדשה שיזמתי, בה מדי שנה בחג החנוכה אנו מארחים את מיטב החוקרים, החופרים, ההיסטוריונים, הגיאוגרפים, אנשי-הרוח והציבור למפגש אקדמאי בנושא החידושים והממצאים במורשת מודיעין, מורשת המקבים וחג החנוכה.

נושאים אלו לא זכו בעבר לתשומת לב מספקת במסגרות האקדמאיות הרגילות, ועיריית מודיעין מכבים-רעות הרואה חשיבות רבה בקיום כנס זה התורם לידיעותינו בנושא מורשת מודיעין וחנוכה, בחרה לקיים כנס ייחודי זה ולתת אכסניה מדי שנה, לקיומו. אנחנו מקווים שבעתיד ייקחו חלק בכנס גם תלמידי העיר הלומדים על מורשת מודיעין, המשתתפים בחפירות הקהילתיות ואשר חוקרים את הנושא.

ברצוני להזכיר את פרופ' יאיר פרג ז"ל אשר על שמו נקרא כנס זה, אשר במשך שנים רבות כתושב העיר, החל את תהליך הפצת המודעות לשמירת האתרים הארכיאולוגיים החשובים במודיעין והסביבה, וחלם להשתתף בכנס זה. לחוברת מצורף אחד ממאמריו.

תודתי לכל העוסקת במלאכת קיום הכנס: המרצים, ועובדי העירייה העוזרים לקיים כנס זה מדי שנה וכן לגב' גיסייה פרג אשר תורמת מדי שנה לקיום כנס זה לזכר בעלה יאיר ז"ל.

בברכת חג אורים שמח,

אלכס וינרב

סגן ראש העיר

מודיעין מכבים-רעות

מחזיק תיק איכות הסביבה,

שימור אתרים, תיירות ונופש

דברים על יאיר פרג שעל שמו נקרא "כנס מורשת מודיעין וחנוכה"

גיסיה פרג

יאיר פרג ז"ל, פרופסור לבוטניקה וגנטיקה של צמחים, היה כמו שאומרים: "מלח הארץ".

יאיר נולד בשנת 1929 בשכונת בורוכוב בגבעתיים, השתייך לתנועת "הנוער העובד", היה בהגנה ובגיל 17 הצטרף לפלמ"ח ולמרות האסטמה הקשה השתתף כמעט בכל המערכות הצבאיות של מדינת ישראל.

במלחמת השחרור השתתף יאיר בקרבות במסגרת הגדוד השלישי של חטיבת יפתח משחרור צפת בצפון הארץ עד חירבת - מחז בנגב. נוסף לצידו הצבאי שנשא כל חייל על גבו - נשא יאיר גם קופסה גדולה - משאף באותם הימים. בתום המלחמה היה יאיר בן מקימי קבוץ צרעה שלמרגלות הרי ירושלים.

יאיר פרג, בוגר האוני' העברית בירושלים ודוקטור מאוניברסיטת הארווארד בארה"ב, היה מדען דגול, בעל שם עולמי בתחומי מיקולוגיה, גנטיקה ובוטניקה של צמחים והמדען הישראלי הראשון שהחל לעבוד בתחום של גנטיקת המיקרו - אורגניזמים מייצרי אנטיביוטיקה. יאיר היה ממייסדי הגן הבוטני באוניברסיטת תל אביב.

יאיר פרג היה אדם רבגוני ורב תחומי, בעל ידע בהיסטוריה וספרות וגילה התעניינות רבה גם בארכיאולוגיה.

יאיר היה איש עקרונות ויושר נפשי אינטלקטואלי, היה פטריוט וציוני, הזיכרון ההיסטורי של העם היהודי והרצון לשמור על מורשתנו היהודית היו בסיס לזהותו הלאומית.

את 15 שנות חייו האחרונות הקדיש יאיר להצלת שטחים ירוקים ואתרים ארכיאולוגיים, היסטוריים באזור מודיעין ובאזורים אחרים בארץ.

במסגרת רשות הגנים הלאומיים והחברה להגנת הטבע הכין יאיר, תוכנית שיקום וחיידוש הצמחים בפארקים הלאומיים, ופארק השרון ליד שפיים הוא הדוגמה הבולטת לכך.

בשנים האחרונות שמש יאיר כראש ה"עמותה לשימור אתרים ונוף במודיעין", הוא היה הכח המניע במאבק להצלת גבעת התיתורה המלאה בממצאים ארכיאולוגיים נדירים ובצמחיה עשירה ומגוונת והפיכתה לפארק טבע וארכיאולוגיה.

הוא השתתף בוועדות בנייה אזוריות וארציות, בהגשת עתירות לבג"צ ובפגישות עם חברי כנסת, יאיר עצמו נפגש אישית עם השרים לאיכות הסביבה מרפאל איתן ועד לדליה איציק.

כאיש האקדמיה הוא נפגש עם היסטוריונים, ארכיאולוגים ואנשי איכות הסביבה. הוא התכתב עם מדענים בחו"ל והכל במטרה לקבל את תמיכתם בפעילותה של העמותה.

כבוטנאי יאיר למד את הצמחייה של חבל מודיעין, הוא תכנן להוציא קטלוג של צמחי האזור.

על גבעת התיטורה, גילה יאיר זן נדיר של נורית- נורית צהובה עם מעברים מצהוב לאדום. הפעילות העניפה הזו הניבה תוצאות - גבעת התיטורה מתנשאת מעל סביבתה, פנויה מבנייה להנאתם של תושבי מודיעין וכל עם ישראל.

כל האיזור של חבל מודיעין מלא בממצאים ארכיאולוגיים - מתקופת בית ראשון ובית שני. לממצאים מתקופת החשמונאים ייחס יאיר חשיבות רבה מאוד. הוא ייחס למרד החשמונאים חשיבות מיוחדת בהיסטוריה העם היהודי ובתרבות המערב ופנה לחברי כנסת בהצעה לחוקק "חוק מודיעין". בעקבות מאמריו ופניותיו של יאיר החליט ח"כ רחבעם זאבי ז"ל להכין את הצעת החוק.

יאיר, כתב יותר מ- 150 מאמרים בנושא מודיעין בעיתונים מרכזיים ומקומיים, התראיין בתוכניות טלוויזיה ורדיו, הופיע בבתי ספר והשתתף בספורים של החברה להגנת הטבע והאיזור. החזון של יאיר היה שאיזור מודיעין - שהוא קרא לו "ארץ המקבים" יוכרז כאתר מורשת עולמי בשורה אחת עם אתרים כמו: מצדה, ירושלים ועכו. למען הפרויקט הזה פעל יאיר עד הרגע האחרון. כמה ימים לפני הטיסה לניתוח הלב הרביעי והאחרון שלו, נפגש יאיר עם הנציג הישראלי של "איקומוס" - ארגון עולמי שעוסק בהנצחת אתרים היסטוריים בעלי ערך עולמי, ומסר לו מסמך שהכין בנושא זה.

יאיר כתב בצוואתו "הנני מבקש מעמותת שימור אתרים ונוף במודיעין שימשיכו בפיתוח מודיעין העתיקה וגם בפעילות מול " IKOMOS".

פרופ' יורם אטינגר כתב על יאיר: "יאיר היה מופת לענווה, לאומץ לב אינטלקטואלי, למחויבות למדינת ישראל ומקצוענות".

יהי זכרו ברוך.

חידות גיאוגרפיות - היסטוריות לוטות נחשרת דורות חבויות ננבעות מודיעין

כפר חשמונאי בשילת – זוהר ברעם

עם התיישבותי בשילת שבאזור מודיעין לפני שלושים שנים ב-1978 התחלתי לחקור את צפונותיו. גיילתי שהשאלות שהתחבטתי בהם לא נחקרו. לפיכך לקחתי על עצמי לחקור אותן להעלותן לדיון ולנסות לפתורן.

שאלה ראשונה:

"שמש בגבעון דום וירח בעמק איילון" יהושע י' 12 מדוע כאן במורד בית חורון קרא יהושע את קריאת הקרב המפורסמת שלו?

הפתרון שהצעתי:

בבית חורון היה מושבו של חורון אל הגשם והתחדשות הצמחייה בדומה למקבילו המצרי חורוס. יהושע בקריאתו פנה לגרמי שמים (כוכבים ושמש) כי חורון במהותו ובצורתו סימל את האלוהות הזאת. ההיענות לקריאה הוכיחה כי אלוהי העברים הוא האל האמיתי.

שאלה שנייה:

מקום מוצאם של החשמונאים.

לדעתי, פרופ' בנימין מזר ז"ל במאמרו: "מקום מוצאם של החשמונאים" בספרו "ערים וגלילות בארץ ישראל" פתר את הבעיה.

שאלה שלישית:

פענוח כינוייהם של המקבים בצעירותם.

הפיתרון שהצעתי:

הכינויים של ארבעה מתוך חמשת האחים החשמונאים מתקשרים לרעיית צאן.

שאלה נוספת:

האם בחרובה שבמערב מודיעין פרץ מרד בר כוכבא?

בזיהוי הזה החזיקו הפרופסורים מיכאל אביונה ז"ל, בן ציון לוריא ז"ל, ויוחנן פרס ז"ל, לדעתי השערתם במאמריהם מנומקת ומבוססת.

שאלה נוספת:

מה הייתה בדיוק מהותה של (מערתה דלוד) שנמצאת בבקעת הנזירים.

נעזרתי בספר הזוהר ובמקורות נוספים שמהם הסתבר כי היהודים המעטים ששרדו בלוד אחרי מרד בר כוכבא התפללו שם.

שאלה נוספת:

היכן היה כפר טוב שבו עיברו חכמי לוד קדשו את החודש?

אי אפשר לקבוע זיהוי ודאי, יתכן שזה היה בחירבת שח סולימן, מערבית לשעלבים.

ויש הצעה אחרת, בחירבת דוהירייה שליד פארק הקופים. יתכן שהלכו כל פעם למקום אחר.

שאלת השאלות:

זיהוי מקומה המדויק של מודיעין העתיקה וקברות המקבים.

בשנת 1985 ניהלתי ביחד עם דר' צבי אילן ז"ל סקרים וחפירת בדיקה וחשפנו צפונית לחורבת הגירדי שרידי מבנה מונומנטאלי בגודל של 7X27 מ' שנדבכים ממנו נמשכים צפונה. בשנת 1997 כתבתי מאמר בו הצעתי לזהות את מודיעין על סמך אזוימוטים חוזרים ממקומות מזוהים שסומנו ביוניט במפת מידבא, 580

לספירה. ואכן, על פי התוצאות שקיבלתי על פי הרעיון הזה מודיעין העתיקה נמצאת בין קברות המקבים לחורבת הגירדי.
שאלה אחרונה:
היכן מקומה של גי- החרשים?
ברור שהכוונה לאזור תעשייה עתיק באזור עמק לוד.
פרופ' מנשה הראל מציע לזהותה בצריפין על סמך המילה צריפה.
לדעתי האתר היה באחד מהגאיות שהסתעפו מתל-חדיד אבל עדיין לא מצאנו.
היני כי כן שאלות ובעיות לחוקרים של הדור הבא של מודיעין.

הרי גופנא בתקופה החשמונאית - מנט מרחני על מרד החשמונאים

אהרן טבגר-
מאסטרנט במחלקה ללימודי א"י וארכיאולוגיה באוניברסיטת בר-אילן

אזור הרי גופנא היה אחד האזורים החשובים בתולדות ימי החשמונאים. מטרת הרצאה זו להמחיש את חשיבות האזור בזמן המרד ולאחריו, וללמוד על הרקע היישובי של האזור שהשפיע על האירועים ההיסטוריים שהתרחשו בקרבתו. זאת על-ידי בחינת המקורות ההיסטוריים וזיהוי המקומות המופיעים בהם, ועל-ידי לימוד התפרוסת היישובית בתקופה כפי שמשקפת מהסקרים הארכיאולוגיים באזור. ננסה לבדוק מהו הרקע היישובי שאפשר את פרוץ המרד דווקא באזור זה.

גוש הרי גופנא הינו הגוש הדרום-מערבי בהרי שומרון, המשמש כאזור מעבר בין הרי יהודה והרי שומרון מבחינה גיאוגרפית. האזור גובל בנחל שילה מצפון, נחל דולב מדרום, קו פרשת המים הארצי ממזרח, וקו הדום-ההר ממערב (אזור מודיעין). האזור מתאפיין בשלוחות רוחב צרות היורדות מערבה וביניהן ערוצים מבותרים, בחורש סבוכך ובשפיעת מעיינות רבה, ובהתיישובות של כפרים קטנים ומבודדים. צירי התנועה הקיימים באזור הינם צירי רוחב בלבד (בגלל הערוצים המבותרים).¹

האירועים ההיסטוריים שהתרחשו בקרבת האזור לאור המקורות

המרד של מתתיהו פרץ בעיר מודיעין, הנמצאת בדרום-מערב הרי גופנא, והיתה כנראה בקצה הגבול המערבי של תחום יהודה בתקופה זו. עיר זו "נבחרה" כמקום בו פרץ המרד, לא רק בגלל האישים שהתגוררו בה, אלא גם בשל המיקום המיוחד שלה- מחד בשולי השפילה, במקום קל לגישת הסלוקים, ומאידך בסמוך לאזור ההררי של הרי גופנא שבו ניתן למצוא מקלט בטוח.² להלן נראה כי המרכזיות של האזור וסביבתו הקרובה בתיאור מהלך הקרבות הראשונים מוכיחים כי אכן ברחו החשמונאים לאזור זה.

הקרבות הראשונים

הקרבות הראשונים של יהודה המקבי התרחשו באזור הרי גופנא (קרוב אפולוניוס) או בסמוך (מעלה בית-חורון, קרב מצפה- אמאוס). מהמקורות ניתן להסיק כי בסיסם של החשמונאים בהרי גופנא אפשר להם יתרון אסטרטגי בקרבות אלו. ההכרה של השטח ההררי יחד עם השליטה הטופוגרפית ויכולת התצפית לעבר הצירים הראשיים מכיוון השפילה, הבטיחו ליהודה המקבי את הניצחון בקרבות אלו. הניצחונות הללו הביאו את החשמונאים לירושלים והחישו את כינון האוטונומיה היהודית. מאידך, השלטון הסלוקי הבין כי האזור הצפוני-מערבי של תחום יהודה נשלט ע"י הבסיס החשמונאי ולכן עבר לתקוף מדרום.

הקרבות האחרונים

לאחר קרב בית-זכריה יהודה המקבי ברח מירושלים וחזר חזרה לאזור גופנא (ע"פ מלחמת היהודים א: 46). המצביא היווני באקחידס צר על ביר-זית הסמוכה לכפר גופנא ורצח רבים מהיהודים שסבבו את החשמונאים. בהמשך, בהתנגשות בכפר שלמה ובקרבות האחרונים של יהודה המקבי, הצבא היווני הגיע לאזור שמדרום להרי גופנא³ מכיוונים אחרים (מדרום וממזרח), וכך התמודד בצורה שווה יותר

¹ הרקע הגיאוגרפי מבוסס על בן-יוסף ס' ומרקוס מ' (עורכים). מדריך ישראל החדש, כרך 7- שומרון ובקעת הירדן, ירושלים, 2001.

68-63.

² בצלאל בר-כוכבא (מלחמת החשמונאים: ימי יהודה המקבי, ירושלים, 1980, 157) טען כי גזירות הדת לא נכפו כלל במעוזים ההרריים בשל קשיי הגישה למקומות אלו, אלא רק בשפילה ובבמת ההר. בנוסף האזור המבותר והנקיזי מכיל מקומות מסתור רבים, ואף מייצר תצפית טובה לעבר השפילה- כך שסיפק את הזקוק למורדים החשמונאים.

³ שלמה וחדשה באזור גבעת-זאב של ימינו, ואלעשה- כנראה באזור אל-בירה, בפינה הדרום-מזרחית של הרי-גופנא.

מול הצבא החשמונאי המקומי. בעוד שבקרב חדשה האוכלוסייה היהודית שבכפרים מהאזור סייעה ליהודה להכניע את הצבא היווני במנוסתו (ע"פ מקבים א, ז, 46), הרי שלאחר נפילתו של יהודה המקבי בקרב אלעשה מסופר על ה"חוטאים" שהסגירו את חלק מצבא החשמונאים לבאקחידס. בתגובה עזבו החשמונאים את בסיסם הטבעי בהרי גופנא וברחו למדבר תקוע (מקבים א, ט, 24-33).

התמורות בתקופת שלטון יונתן

עזיבת החשמונאים את הרי גופנא "הצילה" בדיעבד את המשך היישוב היהודי באזור. באקחידס אומנם ביצר מספר ערים בצפון האזור כדי למנוע מרד נוסף מריכוז יהודי זה⁴, אך נראה שהתסיסה כנגד השלטון הסלווקי באזור פחתה בהמשך ימי יהונתן. יונתן ובאקחידס חתמו בשלב מאוחר יותר על הסכם שלום ובעקבותיו פונו הגויים מהערים המבוצרות של באקחידס והמלך דמיטריוס העניק לשליטת יונתן את הפלכים עפריים, רמתיים ולוד שבהם נמצא גם אזור הרי גופנא (מקבים א, ט-י). כך הפך האזור באופן רשמי לחלק מן המדינה היהודית.

התמונה היישובית של הרי גופנא לאור הסקר הארכיאולוגי באזור

ממפות התפוצה היישובית של סקר הר אפרים בתקופות הפרסית וההלניסטית⁵ ניתן ללמוד כי באזור הרי גופנא היתה פריחה יישובית עצומה בתקופה ההלניסטית, והישוב הכפרי באזור היה צפוף למדי. מחקרים חדשים אף מראים שכמעט כל האתרים הללו הינם בעלי מרכיבי זהות יהודיים⁶. ניתן לסכם ולומר כי ממצאי הסקרים מלמדים אזור הרי גופנא היווה מקלט בטוח לחשמונאים לא רק בשל הטופוגרפיה המיוחדת ודרכי הגישה הקשות לאזור, אלא גם משום שבאזור היתה אוכלוסייה יהודית רבים, שכנראה הגישו סיוע למורדים במסתור, בחבירת לוחמים לצבא החשמונאי, ואולי אף בכלכלה ומימון, כפי שגם משתקף במקורות.

⁴ זאת לפי הגישה שהביצורים של באקחידס היו בצפון יהודה. ראה רפפורט א', ספר מקבים א, ירושלים, 2004, 241. גישה אחרת טענה

שהביצורים היו בקצה תחום יהודה גם מדרום, ראה אבי-יונה מ', גיאוגרפיה-היסטורית של ארץ-ישראל, ירושלים, 36-37.

⁵ סקר הר אפרים התקיים לאורך שנים רבות בשנות השמונים. ראה את הדו"ח המפורט של סקר מקיף זה, Finkelstein I. &

Lederman z., **Highlands of Many Cultures-The Southern Samaritan Survey vol. 1-2**, Tel -Aviv, 1997.

⁶ ראה מחקרה של רננה אילן, גיאוגרפיה-היסטורית של צפון יהודה בין המרד החשמונאי למרד בר-כוכבא, עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, ר"ג, 2002.

הדלקת נרות חנוכה: זכר לנצחונות, זכר לחורבן ותקוות גאולה

חננאל מאק

מדבריהם ומשתיקתם של כמה מקורות עולה המסקנה כי מנהג הדלקת הנרות בימי חנוכה לא היה קיים בדורות החשמונאים הראשונים והוא נוצר רק בתקופה הרומית. בין אלה יש לציין את מה שיש ומה שאין בספרי החשמונאים א' וב', את דבריו של יוסף בן מתתיהו, את שתיקתם (כמעט) של האוונגליונים, את מחלוקת בית הלל ובית שמאי המובאת בתלמוד וכן מקורות מאוחרים ופחות מדוייקים. יש חוקרים הטוענים כי ראשיתה של הדלקת הנרות בימי הורדוס, לימים בטלה ההדלקה ואחר כך התחדשה, אבל הדבר אינו ודאי. מכל מקום כמעט ברור שמנהג הדלקת הנרות בחנוכה מוכר ברציפות למן הדורות הסמוכים לחורבן בית המקדש, ושהמנהג התחזק והלך בדורות שאחרי החורבן. לפי זה יש מקום לומר שמיסוד הדלקת הנרות אחרי החורבן התבסס על השקפה שראתה בהדלקת הנרות הן את הזיכרון לנצחונות החשמונאים, הן את זכר המקדש השני החרב, הן את התקווה לבניינו מחדש. ואולי יש לראות את דעותיהם של בית שמאי ובית הלל בדבר סדר ההדלקה בימי החנוכה השתקפות של שני הצדדים בזיכרון בית המקדש. בית שמאי קובעים שמספר הנרות יורד מיום ליום ומטעימים בכך את מוטיב זכר החורבן, ובית הלל קובעים שמספר הנרות מוסיף והולך, כבשורת הגאולה לעתיד לבוא.

זיהוי מודיעין ההיסטורית: דיון בנעיית המחקר הארכיאולוגי

יגאל טפר – קיבוץ יגור
יותם טפר – רשות העתיקות – אוניברסיטת תל אביב

מקורות היסטוריים של תושבי ארץ-ישראל (מקבים א', מלחמת היהודים, משנה, תוספתא, ירושלמי, איכה רבא, בבלי, אבסביוס ומפת מידבא), מעידים כי הכפר מודיעין שכן לצד הכביש הרומי מלוד לירושלים, 15 מיל מהעיר וכי בתקופות ההלניסטית והרומית שכנו בו יהודים, ביניהם לפחות שתי משפחות כוהנים. אחת של מתתיהו החשמונאי שעזבה את ירושלים, מרדה בסלווקים ונקברה שם והשנייה של אלעזר המודעי ששמו מעטר כנראה את מטבעות בן-כוסיבא מהשנה הראשונה למרד.

אולם הירונימוס הצביע כבר בתחילת התקופה הביזנטית על זיהוי מוטעה של מיקום מודיעין, שנדד מאז בין אתרים שונים. לכן עד היום מנסים לזהות את מודיעין לפי שם דומה של יישוב באותה סביבה ובאמצעות מחקר ארכיאולוגי, בעיקר של "חיפוש אחר שבע הפירמידות" לפי רייד.

לפי מתודה של המחקר הארכיאולוגי שעניינו זיהוי יישובים היסטוריים, לפי שמירת שם קדום ולפי אלמנטים ופריטים ארכיאולוגיים מזוהים כיהודיים (מקוואות, קבורה, כלי-אבן, מטבעות, מערכות-מסתור ובתי-כנסת), הציעו חוקרים שונים לזהות את מודיעין באתרים שונים.

עד היום פורסמו 5 הצעות לזיהוי מודיעין ההיסטורית לפי המתודה הארכיאולוגית האמורה בתל אל-מידיה, שיח עירוואי, חורבת אל-עמדן, חורבת חמאם וחורבת תיתורה. אם כך, לפי נתונים דומים, ארבע מהצעות המחקר האלה אם לא כולן שוגות, הואיל ומודיעין ההיסטורית שכנה רק באתר קדום אחד, יחיד מהחמישה או באתר אחר.

אם כן, מי שחפץ תהות על השאלה היכן שכנה מודיעין ההיסטורית, חייב לזהות עדויות היסטוריות וארכיאולוגיות נוספות על אלה שהוצעו במחקר עד כה.

אנחנו מחזיקים בזיהוי מודיעין ההיסטורית בתל אל-מידיה. אולם משום שמיקומו אינו בתחומי היישוב היהודי המתחדש באזור זה, התל לא זכה למחקר ארכיאולוגי מודרני לפי אותה מתודה.

למרות זאת וכדי לחזק את זיהוי מודיעין דווקא בתל אל-מידיה, נציע מידע היסטורי וארכיאולוגי נוסף ממחקרנו בתל אל-מידיה בשנות השמונים. חלק מהדברים על כך פורסם בעבר ונתאר את כל זאת בהרצאתנו.

חידושים בחקר גבעת שר

יובל גדות, רון לביא ויואב פרחי - היברו יוניון קולג'

במהלך שנת 2008, באביב ובקיץ, התקיימו שתי עונות חפירה נוספות בגבעת שר, מודיעין. בעונות החפירה הללו חשפנו בשטח A2 תחתון - הממוקם במרכז האתר – את המשך רצפת הפסיפס שנחשפה בחלקה לפני שנה. בשטח A2 עליון חשפנו רצפת טיח מרשימה ובסמוך לה שכבות ארכיטקטורה קדומות. בשטח A3 – אשר בדרום מזרח האתר - העמקנו בריבוע הצפון-מזרחי וחשפנו שרידי ארכיטקטורה מעניינים המרמזים, אולי, על מבנה גדול שעמד במקום. בעונות אלה, המתקיימות כרגיל, בשעות אחר הצהריים, לקחו חלק כ-1500 מתושבי מודיעין והסביבה. עונות החפירה והממצאים הרבים מאפשרים לנו כעת להציג תמונה בהירה יותר של התפתחות היישוב בגבעת שר לאורך הדורות. בהרצאה נציג את הממצאים הארכיטקטוניים שנחשפו לאחרונה ומשמעותם להבנת האתר וכן נתמקד בעשרות המטבעות שהתגלו עד כה באתר ובחשיבותם להבנת תקופות היישוב השונות בגבעת שר.

שרידים קדומים על גבעה בעורפה של חורבת תיתורה - תקציר

אלנה קוגן ז'הבי

במהלך שנים 1993 - 1995 נערכו על ידי רשות העתיקות ובניהול הכותבת, חפירת הצלה ועונות חפירה קצרות באתר שכונה מודיעין 1 (קוגן ז'הבי תשנ"ד: 126-129). החפירות החלו לקראת מימוש תוכניות בנייה של העיר מודיעין בראשות משרד השיכון ובמימונו.

האתר השתרע על גבעה מדרום לחירבת תיתורה (אל-בורג') התחומה כיום בין הרחובות דרך פרופ' פרג במזרח, עמק דותן בצפון, עמק החולה בדרום ועמק יזרעאל במערב (נקודת טריאנגולציה J-89, נ"צ רי"ח 20240/64520, ר"י 15185/14480).

בהרצאה זו תובא סקירה של השרידים הקדומים שנתגלו על הגבעה, שהיו פרוסים על שטח של כ-30 דונם. בחפירות נחשפו קברים ומתקנים רבים המצביעים על פעילות ממושכת, שהתרחשה באתר. הנוכחות הקדומה ביותר התבטאה בכלי צור שנתגלו על הסלע, האופייניים לתקופה הניאוליתית הקדם קירמית א' ו-ב'. המשכה בתקופת הברזל ב' ועד שלהי התקופה הביזנטית, כפי שבאה על ידי ביטוי במערות הקבורה. בנוסף נחשפו גתות, בתי בד, בורות מים, אגני ריסוק, מחצבות, כבשני סיד ומדרגות חקלאיות. הממצא הקירמי מעיד על נוכחות גם בתקופות האסלאמית קדומה והממלוכית.

מעיון במפת אתרי החפירה ניתן להבחין כי רוב המתקנים, היו מרוכזים על הרכס ובמורדות המזרחיים והמערביים של הגבעה ויצרו קו רצוף. המתקנים הותקנו באזורים סלעיים וטרשיים, על מנת לא לתפוס קרקעות שניתן לנצל לגידולים חקלאיים.

מספרן הרב של הגתות (21 במספר) ובתי הבד (5 במספר) מלמד כי גידול הגפן והזית היו הענפים החקלאיים העיקריים במקום. ריבוי הגתות לעומת בתי הבד (יחס של 4:1) מעיד שייצור היין עלה בכמותו על הפקת השמן. קשה לקבוע בוודאות את זמנן של הגתות, אולם כלי החרס שנאספו בקרבתן ובבורות האיסוף מסייעים לסווג חלק מהן לימי הבית השני. בתקופה הביזנטית גידול הגפן ויצור היין המשיכו להיות ענף חקלאי מרכזי. נבנתה גת גדולה ומורכבת, אם כי ייתכן שנמשך השימוש בחלק מהגתות הקדומות.

בשטח נמצאו מאות ספלולים (כ-0.1 מ' קוטר ועומק) ושקערוריות (0.2-0.5 מ' קוטר ועומק), בקבוצות או בודדים, רובם בקרבת מתקנים חקלאיים, וייעודם לריסוק וכתישה, סחיטה או אגירת נוזלים.

הספלולים שנתגלו לצד גתות שימשו לסחיטת מיצים מצמחים שונים אשר הוספו לתירוש (פרנקל תשמ"ד: 17-18; ברזש תשמ"ה: 16-17; פרנקל ואיילון תש"ל: 28) או לאחסון החוואר, שפוזר על הנוזל לשם צלילתו (בן יעקוב תשמ"ו: פרנקל ואיילון תשמ"ט: 29). יש הקושרים בין השקערוריות לפעילות בתי בד פשוטים (דר תשמ"ב: 269-270; איילון, קדרון ושרביט תשמ"ט: 106-107).

נוסף לגידול הגפן והזית, הסתמך היישוב על ענף המחצבות, בהן כרו אבני בנייה, ועל ענף הסיד ממנו נחשפו כבשנים (אם כי פעילותם הייתה מאוחרת יותר). ברחבי הגבעה התגלו מחצבות בגדלים שונים כשעיקר ריכוזם הובחן בצפון-מערב ובדרום-מזרח הגבעה. ברוב המחצבות הוצאו גושי אבן מלבניים שנועדו לצורכי בנייה וגם גושים עגולים ששימשו כאבני גולל של מערות קבורה (איילון, קדרון ושרביט תשמ"ט: 107; עולמי תשמ"א: 31). באתר נסקרו 12 בורות מים שהיו פזורים לכל אורך הרכס, בדרך כלל בקרבתם נמצאו

מתקנים או קברים. רוב הבורות הם מטיפוס הפעמון, בעלי פתח שאיבה עגול, המתרחבים כלפי מטה ומטויחים.

לסיכום ניתן לציין כי בחפירות שממערב לחור' תיתורה נחפר בית הקברות והעורף החקלאי של יישוב ששרידיו לא נחשפו. על סמך תיארוך הקברים וחלק מהמתקנים ניתן לשאר כי היישוב החל להתקיים במהלך תקופת הברזל ב' והוא התבסס על גידול הזית והגפן. תעשיית היין פרח בעיקר בתקופת בית שני, תופעה המוכרת גם באתרים אחרים (גרינהוט תשנ"ח: 166–167; Roll and Ayalon 1981:123–125). הגתות ובתי הבד היו ברובם פשוטים ולא גדולים, תופעה היכולה ללמד כי הפעילות החקלאית התבססה על משק משפחתי ומיקום המתקנים אולי מרמז על התאמה לחלוקת הנחלאות המשפחתיות (איילון, קדרון ושרביט 1987: 115; גרינהוט תשנ"ח: 151–152). ייתכן שמצב זה השתנה בתקופה הביזנטית, אז החל השימוש בגת גדולה ומורכבת, אולי ראייה לשינוי באופי היישוב ומעבר להפקה ריכוזית של היין. כאמור לצד המתקנים והקברים לא נתגלו שרידי בנייה והיישוב קדום היה, ככל הנראה בחורבת תיתורה. חיזוק להשערה זו נסמך על חפירות שנערכו באתר בשנים האחרונות על ידי רשות העתיקות. על הכיפה ובשוליה המערביים של תיתורה נחפר מבנה מתקופת הברזל ב' וקירות מהתקופה הרומית (סגל תשנ"ח: 95 – 96). בחפירות של גודוביץ ופלשטיין נחשפו ריצפה מהתקופה הפרסית ומגדל מימי הביניים (גודוביץ ופלשטיין תשנ"ו: 120). במרכז תיתורה נחשפה מערכת מסתור מתקופת בר כוכבא (גיבסון ולס תשנ"ח: 99) ובמערב הגבעה נחפרה חווה מהתקופה הביזנטית שהמשיכה לפעול גם בתקופה האומיית (לס תשנ"ח: 97).

ביבליוגרפיה

- איילון א' תשמ"ז. "עפר לבן ידוע" — ידוע גם כממצא ארכאולוגי. חלמיש 4: 64.
- איילון א', קדרון א' ושרביט י' תש"ן. מקבצי המיתקנים בשדות צור נתן בתקופה הרומית-ביזנטית. ישראל — עם וארץ ה'–ו': 93–120.
- בן יעקוב י' תשמ"ו. "עפר לבן ידוע", הצללת תירוש באמצעות חואר, מציאות ומקורות. חלמיש 3: 21–27.
- גודוביץ ש' ופלדשטיין א' תשנ"ז. חורבת תיתורה. חדשות ארכאולוגיות קו: 125–126.
- גיבסון ש' ולס א' תשנ"ח. ח' תיתורה, הכיפה המרכזית. חדשות ארכאולוגיות קח: 99.
- גרינהוט צ' תשנ"ח. חורבת חרמשית — עונות 1988–1990. עתיקות 34: 121–172.
- דר ש' תשמ"ב. התפרוסת היישובית של מערב השומרון בימי הבית השני, המשנה והתלמוד והתקופה הביזנטית. תל אביב.
- לס א' תשנ"ח. ח' תיתורה, הכיפה המערבית (ב). חדשות ארכאולוגיות: 97 – 99.
- סגל א' תשנ"ח. ח' תיתורה, הכיפה המערבית (א). חדשות ארכאולוגיות קח: 95 – 96.
- עולמי י' תשמ"א. סקר מפת דליה (31). ירושלים.
- פרנקל ר' ואיילון א' תשמ"ט. גפן, גתות ויין בעת העתיקה (ספריית אדם ועמלו 5). תל אביב.
- פרנקל ר' תשמ"ד. תולדות עיבוד יין ושמן בגליל בתקופת המקרא המשנה והתלמוד. עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב. תל אביב.
- קוגן זהבי א' תשנ"ד. מודיעין 1. חדשות ארכאולוגיות קו: 126–129.
- Roll I. and Ayalon E. 1981. Two Large Wine Presses in the Regions of Israel. PEQ 113:111–125.

יער מודיעין- שימור ושיקום של מערכות טבע ומורשת

איריס ברנשטיין- מנהלת מחלקת התכנון מרחב מרכז

מקום המדינה נמצאים תהליכי ההתיישבות העירונית בתאוצת פיתוח, תוך שהם מוחקים יחידות נוף גיאוגרפיות שלמות. נופים טבעיים וחקלאיים נהרסים כליל, ואת מקומם תופשים נופים עירוניים אחידים חסרי זהות וללא ייחוד המחבר אותן לנוף מחצבתן.

תופעת העיור על חשבון השטחים הפתוחים מהווה נקודת מפגש בלתי פתורה בין גלובליזציה ותהליכים של אי קיימות לבין נופים ותרבויות מקומיים שהשתנו, נמחקו ונטמעו בתוך מרקמי נוף עירוניים חדשים שיצרה הזחילה העירונית.

בעולם יש הסכמה כללית שחברה, כלכלה, וסביבה מהווים באופן שווה את אבני היסוד של הקיימות. בשיקולי התכנון העירוני בארץ המרכיב הסביבתי מקבל משקל זניח וחסר ערך לעומת המרכיב הכלכלי. אולם לא זו בלבד שהמרכיב הסביבתי מהווה מרכיב הכרחי ושווה בנוסחת הקיימות העירונית, אלא שהוא מעצים את הערכים הכלכליים והחברתיים של העיר.

הקק"ל החלה בתכנונם של השטחים הפתוחים העוטפים את העיר מודיעין מדרום, ממזרח וממערב לה כבר לפני מספר שנים. זאת במגמה לשמור על נופי המקום מהם צמחה העיר. אלו הם נופים אחרונים של גבעות עשבוניים עם שרידי בוסתנים וכתמים של יער פארק ושיחים. נופים אלה משמרים מגוון עצום של מיני חי וצומח ומקיימים מערכות ותהליכים טבעיים. חשיבותם של שטחים אלה נובע גם מהיותם הפרוזדור האקולוגי הארצי היחיד שמחבר בין החלקים הים תיכוני הצפוני עם החלק הדרומי שלן, מאחר והקיטוע שנגרם מצפון לעיר מודיעין ע"י גדר ההפרדה ופיתוח של תשתיות וישובים, לא מאפשר רציפות.

חזונה של הקק"ל לגבי השטחים הפתוחים הסמוכים לעיר מודיעין הוא לשמר נופים עשירים בתרבות ובטבע למען תושבי העיר מודיעין והאוכלוסייה המצטופפת במרכז הארץ. התוכנית מבטיחה שימור משאבי טבע, נוף ותרבות, את קיומו של הפרוזדור האקולוגי הארצי ומתן שרותי סביבה ובריאות לתושבי מודיעין היום ובדורות הבאים. בחזונו של ראש עיריית לונדון כותב ראש העיר לתושביו כי שימור הטבע בעיר הוא אחד המרכיבים החשובים ביותר להשגת צמיחה כלכלית, ומבטיח שאף מטר רבוע אחד משטחיה הירוקים היקרים לא יפגע בדרך לעיר גדלה וגדולה. כדי שתוכניתה של הקק"ל תתקיים יש צורך ברוח דומה בקרב תושבי העיר מודיעין ופרנסיה.

כיצד נקשרים הזית, האור והשלטון?

שרה'ה אורן -מדריכה בנאות קדומים ודוקטוראנטית במחלקה ללימודי ארץ ישראל באוניברסיטת בר אילן.

חנוכה- חג האורים, כידוע לכולנו נחוג בזמן שהאור מועט ביותר משך השנה. כדי להתמודד עם החושך למד האדם להדליק לעצמו אור משמנים שונים, הַצַע השמנים הארץ-ישראלי בא לידי ביטוי במסכת שבת: "במה מדליקין ובמה אין מדליקין אין מדליקין....רבי טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד" (משנה, שבת ב).

עץ הזית, המוכר כאחד משלושת החשובים בשבעת המינים "דגן תירוש ויצהר", היווה בימי התנ"ך, המשנה והתלמוד אחד מהגידולים המרכזיים בשפלה: "על הזיתים והשקמים אָשֶׁר בַּשְּׁפֵלָה בַעַל חָנָן הַגְּדָרִי וְעַל אֲצֻרוֹת הַשָּׁמֶן יוֹעֵשׂ" (דברי הימים א' כ"ז, כ"ח).

חג החנוכה חל בסוף עונת המסיק, המסיים את איסוף יבול שבעת המינים. אחסון היבול סוגר מחזור חיים לעובד האדמה, ומהווה עונת שיא במעגל השנה בבחינת: "יִגְיַע כְּפִיךָ כִּי תֹאכַל; אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ" (תהילים קכ"ח ב) חג החנוכה נחוג כסוכות שני, בעיקר בעת חרום, כאשר קיום מצוות החג ובכללם העלייה לרגל לא נתאפשרו:

"... יום ההוא היה טיהור המקדש בעשרים וחמישה בחדש ההוא הוא כסלו. ויחוגו את שמונת הימים בשמחה כחג הסוכות בזכרם את רעותם לפני זמן מה בחג הסוכות בהרים ובמערות כחיות השדה. ועל כן בענפי עץ עבות ובענפי הדר ובכפות תמרים בידיהם הודו לאשר הצליח בידם לטהר את מכונו" (מכבים א')

עץ הזית, בעיקר רב שנים, אינו משאיר אתנו אדישים נוכח המראה הייחודי שלו. גזעו המעוצב הוא תוצאה של סדור פנימי, לפיו לכל ענף מערכת צינורות הובלה ייחודיים לו, הנמשכים כאגודה אל תוככי הגזע. ברבות השנים נרקב ונעלם החומר שבין צרור לצרור וכך נוצר המראה המפותל והמיוחד, באופן דומה ניתן להסביר את החלל הנוצר בגזעים שבעי השנים שענפיהם הראשונים נכרתו או נמקו זה מכבר.

תכונה ייחודית אחרת מצביעה על גבנונים הן בגזע והן בשורש, המהווים רכוזי מזון. מבליטות אלו יעלה ענף או שניים אשר יתעבו ויתפתחו משך השנים. חקלאי מיומן יודע לעקור גבנונים אלו עם הענף ולעשותם נטיעה. מסביב לגזע יעלו מגבנונים אלו 'ילדים' המכונים 'חזירים'. אלה אינם רצויים לחקלאי אשר רואה בהם מתחרים לעץ. על כן יקצוץ אותם ויגרפם. משום כך יקראו גרופיות. מלאכה זו ידועה מימי אבותינו: "זיתים לקוץ אין רשאי לשרש את כולן כאחד אלא מניח שתי גרופיות בעיקרן ונוטל את השאר" (תוספתא בבא בתרא ד ה). אותן שתי גרופיות ישמור וינצור החקלאי לנטיעות חדשות. לחילופין, יוכל להפוך את הענף עם הגבנון למקל כגון זה אשר לרועים. הגבנון, חוטרת או חטוורת, מאפיינת אף את גבו של איש זקן ושבע שנים. כתוצאה, מאבד הזקן את שווי המשקל וזקוק למקל או משענת.

תיאור זה מוביל אותנו לשלוש שפות בנות משפחה: עברית, ארמית וערבית. בערבית יקרא זקן 'חטיאר', מקל יקרא בארמית 'חוטרא', והאיבר בגזע חטר. "זרוק חוטרא לאוירא ועל עיקריה הוא קאים" (מד"ר בראשית נג) מטה הרועים, מזכיר את מיטב מנהיגי העם, כגון משה ודוד, רועים אשר הפכו מנהיגים. מקל הרועה והמנהיג נקרא לחילופין גם 'שבט': "לא-נסור שבט מיהודה, ומחקה מביין רגליו" (בראשית מ"ט י). סמל שלטון זה, עבר גלגולים עד שהפך לשרביט ביד המלך, כגון זה אשר הושיט אחשוורוש לאסתר: "וַיֹּשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאַסְתֵּר, אֶת-שֵׁרְבִיט הַזָּהָב" (אסתר ה ב).

נסכם : החטורת עם הענף היוצאים מן הגזע מכונים חֵטֶר ואלו הענף היוצא מן השורש נֶצֶר. מכאן ברורה כוונת ישעיהו הרומז על מנהיגות עתידית טובה : "וְנִצָּא חֵטֶר, מִגֵּזַע יְשָׁי; וְנֶצֶר, מִשָּׁרְשָׁיו יִפְרֶה" (ישעיה י"א א).

הסברים ייחודיים אלו ואחרים ניתן לקבל בסיוורים **ברחבי השמורה הלאומית של טבע הארץ במקורות ישראל- נאות קדומים**, אשר הוקמה על ידי נגה הראובני ז"ל, כהמשך והגשמה למחקריהם ודרכם של הוריו חנה ואפרים הראובני.

מקורות :

אפרים וחנה הראובני, "החטר- חוטרא והנצר", בנתיב ההגשמה, (נ. ביסטריצקי עורך), ירושלים תש"י. עמ' 177-180.

אפריים הראובני, "הגרופית והייחור", לשוננו ו, תל-אביב (1936). עמ' 25-39.

הצגת אתר צמח השדה כנס מודיעין החמישי

שרה גולד

www.wildflowers.co.il

בישראל מתקיים מפגש מיוחד בין סוגי אקלים לבתי גידול. מפגש זה מניב מבחר גדול ומרשים של כ-2500 מינים של צמחי-בר בשטח קטן יחסית, לעומת כ-1500 מינים בלבד באנגליה, ששטחה גדול בהרבה. אתר האינטרנט "צמח השדה" www.wildflowers.co.il הינו אתר עממי וידידותי שנבנה למען הקהל הרחב, ע"י חברות משוגעים לדבר, בינהם פרופסור עמרם אשל בוטנאי – עורך מדעי, ד"ר ערגה אלוני- בוטנאית אף היא, מייק ליבנה הידוע, צלמים נפלאים ועשרות חובבים.

הוא נשען על חזון שמטרתו להביא מידע לקהילה תוך שיתופה בתהליך, ולחנך לשמירה על הנוף והטבע שיש בארצנו הקטנה והמיוחדת. האתר הינו יזמה חברתית התנדבותית ששותפים בה עשרות משתתפים מכל הארץ.

בדף הבית באתר נמצאת תיבת חיפוש ידידותית אשר נעזרים בה בזיהוי צמחי בר של ארץ ישראל. ניתן לזהות את הצמחים לפי סימנים פשוטים יחסית, ולבחור מאוסף התמונות המתקבלות. באתר נמצאים מעל 1600 צמחים, כאשר לכל צמח דף ובו: מידע בוטני בסיסי, מידע כללי, הצמח במקורות, פולקלור, ואייקונים המצביעים על הצמח באם הינו משמש לצרכים רפואיים, רעיל, תבלין וכו'. דגש מיוחד ניתן למידע הקשור למסורת ישראל ולמקום החשוב שתופסים בה הצמחים. לא פסחנו על הדגשה של האינפורמציה הקשורה לשמירה על ערכי הטבע המוגנים ואלה הנמצאים בסכנת הכחדה. באתר מעל 8,000 צילומים מרהיבים ומידע ידידותי רב, היכן ומתי רצוי לטייל על מנת לצפות בפריחות.

האתר בעברית מכוון למספר קבוצות בקהל הישראלי והיהודי, מתלמידי מערכת החינוך ומוריהם בארץ ובתפוצות, ועד מטיילים וחובבי טבע אשר צמאים להרחבת הידע ולהעשרתו. באתר תרגום בסיסי לאנגלית, מעט רוסית וערבית. מעל הכל האתר מספק חווית גלישה והינו חופשי ומובן לכולם.

למען המתחילים, נמצאים באתר דפים אינטראקטיביים ובהם 60 צמחי בר שצריך להכיר, וכן 60 צמחי בר נפוצים באזור השפלה, שהעיר מודיעין יושבת בה.

למשתתפי הכנס יוצג האתר והעומדים מאחוריו, כולל סיפורים מאחורי הקלעים... בקצרה, מפי מנהלת האתר ומי שיזמה אותו שרה גולד.

יוצגו הצמחים הנמצאים ופורחים בשטח בעת הכנס, 60 הצמחים הנפוצים במודיעין – רובם היו כאן גם בימי המכבים.

יוצגו הצמחים שלפי החוקרים היוו דגם למנורת בית המקדש.

תינתן אפשרות לשאול שאלות.

בברכה

שרה גולד - מנהלת האתר

054-7766073

saragold@netvision.net.il

תכנון היערות בעבר והיום

ד"ר עמי זהבי – אגף הייעור, קק"ל

נטיעת יערות בארץ החלה לאחר מלחמת העולם הראשונה, במקביל על-ידי אגף הייעור של קק"ל על אדמות שרכשה קק"ל (למשל יער בן-שמון, חולדה, משמר העמק), ועל-ידי מחלקת הייעור הבריטית באדמות שהבריטים הגדירו כ"אדמות מדינה" (למשל דרך שער הגיא).

באותם ימים הייעור היה כבר תורה ידועה בעולם, כולל הגדרת מטרות היער – שמירה על אדמות הציבור, מניעת סחף, שיפור הנוף, טיפוח מוצרי יער, וכך היה ממוסד גם כל נושא האיקלום. בארץ נוסו מיני עצים רבים מאד והמין שהוכיח את עצמו בעמידות ליושב ולתנאי הקרקע ובקצב הצימוח הוא אחד מעצי הבר, אורן ירושלים. רק לאחר התמוטטות יער שער הגיא בשנות השבעים התברר עד כמה בעייתי הוא יער חד-מיני, והכיוון הנכון הוא יער מעורב.

במהלך השנים, עם התבגרות היער המחטני, נוצרו בו תנאים מתאימים להתפתחות תת-יער של עצי בר אחרים ושיחים, וכיום ביערות רבים, כולל יער בן-שמון וענבה, היער הופך בעצמו ליער מעורב. עם זאת, קק"ל מונתה על-ידי המדינה לבצע את הוראות תמ"א 22 (תכנית המתאר הארצית ליערות) בשטחים המוגדרים לכך; בשקלול יעדי היער, האורנים הם עדיין כמחצית מספר העצים הנטועים ביערות השונים.

בין יעדי היער של הזמן הזה נציין גם נטיעת איקליפטוסים פורחי סתיו וחורף לאספקת צוף לדבורים, בשטחי ייעור ובשטחים חקלאיים פרטיים.

בעשור האחרון מדיניות קק"ל היא להשתלב במאמץ של הגופים הירוקים לשמור על בתי הגידול הטבעיים, לשמור על שטחים פתוחים כנגד לחצי פיתוח, בינוי וסלילת קווי תשתיות ולתמוך בשמירה על רצף המסדרונות הירוקים העומדים לרשות האוכלוסיות הטבעיות. במסגרת זו הכינה קק"ל תכנית מפורטת לשמירת הגבעות הדרומיות של מודיעין כרצף ירוק, המאפשר תנועה רצופה בין פארק איילון (פארק קנדה) לבין יער בן-שמון.

מבט נוסף על אדריכלות בתי הכנסת הקדומים בשפלת יהודה

בועז זיסו

המחלקה ללימודי ארץ-ישראל וארכיאולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן

בתקופת המשנה והתלמוד, הווה בית-הכנסת סימן ההיכר האדריכלי החשוב ביותר לקיומן של קהילות יהודיות. לא כך היה בשלהי תקופת הבית השני, כאשר בית המקדש עמד על תילו. לבתי-הכנסת בזמן הבית היה תפקיד מצומצם יותר לעומת התקופה שאחרי החורבן. בעוד שבמקורות איזכורים רבים לבתי-כנסת, נדירים הללו בממצא הארכיאולוגי. לפי שעה, מוכרים מבנים של בתי-כנסת הקודמים למרד החורבן ומימי מרד זה בגמלא, הרודיון, מצדה, יריחו (!) וח' אום אל-עומדאן. כתובת תיאודוטוס בן ווטנוס מעידה על קיום בית-כנסת מזמן הבית בעיר דוד. מלבד בתי-הכנסת שנמנו לעיל יש בידינו ידיעות על שלושה אתרים כפריים עם מבני ציבור שאולי שימשו כבתי-כנסת בתקופה שבין המרידות נגד הרומאים: קרית ספר, ח' עתרי וח' אום אל-עומדאן (שם זוהה שלב נוסף מתקופה זו).

עדות כתובה נוספת לבית-כנסת מן התקופה שבין המרידות בעין גדי מתועדת כנראה בפפירוס P.Yadin 19. בשטר זה, המתוארך לשנת 128 לסה"נ, נזכרת חצר הנמצאת מול בית-הכנסת בעין גדי (המילה בית-כנסת משוחזרת בחלקה).

בהרצאה המוצעת נתאר תחילה שלושה מבנים של בתי הכנסת שנחשפו בשנים האחרונות ביישובים כפריים בשפלת יהודה – קרית ספר (ח' בד-עיסא) ח' אום אל-עומדאן וחורבת עתרי. בהרצאה נציג את התכניות האדריכליות של המבנים הללו, נבחן את מקורות ההשראה האדריכליים האפשריים של התכניות, ואף נעסוק בתפקידם של המבנים בקהילה היהודית בסוף תקופת הבית השני ובתקופה שבין המרידות נגד הרומאים.

דמותו של יונתן החשמונאי ותרומתו למרד

ד"ר חגי בן-ארצי-אוניברסיטת בר-אילן.

הגיבור האמיתי של מרד החשמונאים איננו יהודה, כפי שמקובל לחשוב; המרד של יהודה נכשל, הוא עצמו נפל בקרב, צבאו הושמד והגזרות חודשו. הגיבור האמיתי הוא יונתן, האח הצעיר, שהצליח להרים את המרד מחדש לאחר תבוסתו של יהודה. הוא משלב מנהיגות נחושה, טקטיקה צבאית מזהירה וחוש מדיני-דיפלומטי מבריק, שבאמצעותם הוא מנווט בהדרגה את המרד מתבוסה משפילה לניצחון מזהיר ולהקמת המדינה החשמונאית. בהרצאה ננסה לעמוד על המאפיינים של מנהיגותו ועל השילוב המיוחד שיש באישיותו. נתאר את נקודת הפתיחה, שבה הוא מחדש את המרד, את נקודת המפנה, שבה הכל משתנה, ואת סופו הטראגי, שהוא: סוף אישי אך ניצחון לאומי.

” אחי הצעיר, יונתן....”

נוכחותם של המסדרים הצבאיים ולחימתם בסביבתה של מודיעין ורמלה בתקופה הצלבנית במאות יב-יג

ד"ר שלמה לוטן, המחלקה ללימודי א"י וארכיאולוגיה-אוניברסיטת בר-אילן.

כבר בראשית המאה השתים עשרה, נקבעה מרכזיותו של אזור רמלה, לוד, גזר ומודיעין בתולדותיה של הממלכה הצלבנית בארץ ישראל. מערכת הדרכים אשר הובילה את הלוחמים הפרנקים ואת הצליינים אל העיר הקדושה לנצרות, חלפה באזור שפלת החוף מיפו אל רמלה ולוד וממנה אל אזור לטרון, בואכה ירושלים. לאורך הנהיג הוקמו מבצרים חדשים ומגדלי הגנה כדוגמת מבצר לטרון ומודיעין, וכן נוסדו יישובים צלבניים באתרים קיימים כדוגמת יפו, לוד ורמלה.

למסדרים הצבאיים אשר הוקמו בארץ ישראל בתקופה הצלבנית : (ההוספיטלרים, אבירי ההיכל – הטמפלרים, המסדר הגרמני – הטבטונים, וכן מסדרים נוספים כדוגמת המסדר האנגלי על שם תומאס הקדוש ומסדר המצורעים – על שם לאזרוס הקדוש), ניתן תפקיד מרכזי בביצורה של הממלכה הצלבנית, בהרתעת אויביה ובהגנה על עולי הרגל אשר עברו בדרכיה במסעם אל האתרים הקדושים לנצרות.

חברי המסדרים הצבאיים נלחמו ביחד עם צבא הממלכה, מלכים ולוחמים מאירופה על הגנתם של השטחים באזור שפלת החוף בין יפו לירושלים ותרמו מיכולתם לחיזוק גבולותיה של הממלכה הצלבנית. בהקשר זה ניתן לציין את לחימתם של הצלבנים נגד צבאו של צלאח א-דין בקרב גזר בשנת 1177, וכן את מסעו של המנהיג האנגלי ריצ'רד לב הארי באזור רמלה ולטרון בעת מסע הצלב השלישי בשנת 1191. באזור זה נסוג המלך האנגלי לאחור ולא המשיך במסעו לשחרור ירושלים מידי הכובשים האיובים.

בהרצאה זו אתייחס לסביבתה הגיאוגרפית של מודיעין ואסקור את פעילותם של חברי המסדרים הצבאיים במאות יב' – יג'. אבחן את פעילותם של המסדרים הצבאיים באזור אשר ידע תקופות של עדנה ובנייה צלבנית, וכן אירועי לחימה עקובה מדם והתבצרות בגבולה הדרומי של הממלכה.

התפיסות, הרעיונות והרקע ההיסטורי שקדם להקמת השמורה הלאומית "נאות קדומים"

ד"ר עודד שי - אוצרות ועיצוב תערוכות, הטכניון

עד לראשית המאה ה-19 היה עולם הצומח של ארץ-ישראל בגדר תחום בלתי נודע, שלא נחקר כלל. רוב החוקרים של צומח המזרח בכלל, וארץ-ישראל בפרט, היו אמריקנים, אנגלים וגרמנים, רובם היו שליחי חברות מחקר שבאו לחקור את 'הארץ הקדושה'. במאה ה-19 הגיעו לארץ-ישראל מספר חוקרי טבע גרמנים שעסקו באיסוף מוצגים והעברתם לגרמניה, ומטרתם הייתה מדעית בלבד. בשלהי התקופה העות'מאנית פעלו בארץ חוקרים גרמנים ואמריקנים, בהם גוסטב דלמן, ג'ורג' אדוארד פוסט וג'ון דינסמור, שעסקו באיסוף מוצגים מהטבע והיו בעלי עשבות פרטיות. כמו-כן, היו ניסיונות להקמת מוזיאון לשימור טבע הארץ אצל הגרמנים בחסות הקונסוליה הפרוסית בירושלים.

בראשית המאה ה-20 החלו ניסיונות ראשונים להקמת אוספי צמחים בירושלים כחלק ממוזיאונים יהודיים. כך למשל, מייסד מוזיאון בצלאל, בוריס שץ, העלה רעיון שאוסף הצמחים של ארץ-ישראל ביבצאל' ישמש כמקור השראה לאמנים ביצירת אמנות עברית חדשה. אפרים וחנה הראובני היו מראשוני הבוטנאים העבריים בארץ-ישראל שהגו רעיון חדשני, 'גן הנביאים וחז"ל', של איסוף צמחים בעיקר לתועלת האדם הנזכרים במקורות הקדומים. השניים בדקו את גלגוליהם של שמות הצמחים, תוך השוואה למקורות הספרותיים העבריים ולשמות הצמחים בלשונות שמיות אחרות. בהרצאה נעמוד על הפעילות החינוכית-מדעית של הזוג ראובני והקמת מוזיאון לטבע בירושלים ותכנית לגן בוטאני. כן נעסוק בתפיסות הרעיונות והמטרות של הקמת הגן הבוטאני. בנם של הזוג, נגה הראובני הגשים את חזונו של הוריו, והקים את 'השמורה הלאומית של טבע הארץ במקורות ישראל נאות קדומים'.

"בימים ההם בזמן הזה"

כנס מורשת מודיעין וחנוכה ה-5

ע"ש פרופ' יאיר פרג ז"ל

יום שלישי, ב' חנוכה,
כ"ו חודש כסלו תשס"ט
23 דצמבר 2008,
ב"כותר פיס", הספרייה הציבורית המרכזית
רחוב נחל עיון 1 פינת עמק דותן,
מודיעין מכבים-רעות

יוזם ועורך: אלכס וינרב,
סגן ראש העיר מודיעין מכבים-רעות
רחוב תלתן 1, מודיעין 71700
טל: 089726107/4

כל הזכויות שמורות
אין להעתיק ללא רשות המחברים

ספר תקצירים מחולק לבאי הכנס לקבלת תקצירים של הכנסים הקודמים יש לשלוח מייל ל: alexw@modiin.muni.il
פרטים נוספים: לשכת אלכס וינרב, סגן ראש העיר 08-9726107